

Textilslöjd på stenåldern

De spår som finns från textilier under stenåldern i Norden är mycket små och bristfälliga. Organiska material som ull och växtfibrer försvinner i de allra flesta fall snabbt i jorden. Att det överhuvudtaget finns något kvar efter mer än 4000 år är närmast otroligt.

Avtryck av tyg

Fram tills alldeles nyligen har arkeologer och forskare varit mycket tveksamma till om stenåldersmänniskorna i Norden alls har framställt några textilier. De spår man kände till var inte tyg i sig, utan endast avtryck av flätade band och snoddar som man funnit i keramik från tiden 4200-2300 f.Kr. I dessa keramikskärvor kunde man dock tydligt se att snoddarna var gjorda av växt eller ullfibrer som pressats in i mjuk lera. Det är möjligt att man lindat snören runt den våta keramiken av praktiska skäl, för att få dem att behålla formen under torkningen. Då keramiken sedan bränts stannade mönstringen kvar på krukorna.

Utanför nordiska område finns fler och äldre bevis för att tyger tillverkats och använts. Redan från 7000 f.Kr. finns avtryck av hela tygstycken, även här på keramik, från nordöstra Irak. Mest berömda är annars de vackra linnetyger som återfunnits i Egypten från 5000 f.Kr.

Alldeles nyligen har arkeologer i Skåne också funnit de första resterna av stenålderstyng i Sverige. När arkeologerna sällade jorden på jakt efter förkolnade växtmaterial fann de ett pyttelitet, förkolnat textilfragment. Det var bara 0,7 x 0,5 centimeter stort, men ungefär 6000 år gammalt (ca 4000 f.Kr.). Petersborgsfyndet, som det kallas efter fyndplatsen, är numera ett av de äldsta textilfynden i Nordeuropa. Det lilla tygstycket vägde knappt ett gram, till skillnad mot de totalt 4 ton flinta man också fann vid utgrävningen.

Fibrer och förutsättningar

Om man ser till vilka förutsättningar stenåldersmänniskorna haft för att tillverka textil får man anta att de varit goda. Tamfår tycks ha funnits i sydvästra Asien redan ca 8000 f.Kr. och i Norden sedan början av bondestenåldern 4200 f.Kr. Även om man tror att fåren vid den här tiden mest hölls som köttdjur var ullen säkert ett välkommet tillskott just för att göra snoddar, rep, sängmaterial och troligen även textil. Förutom får hade man också getter och nötboskap som även de hade hår som kunde användas för textilt bruk.

Det lin vi idag känner till fanns inte i Norden under stenåldern, men andra växtfibrer kunde användas på motsvarande sätt, som nässla och bast från träd. Man har bl.a. funnit knutna och flätade nät och fiskeredskap som mjärdar, av bastfibrer eller rötter.

Skinn och läder

Under stora delar av stenåldern levde människorna som nomader och flyttade efter hand för att följa jaktbyten och mer gynnsamma klimat. Även efter att man mer och mer övergått till ett bofast liv som boskapsskötare och jordbrukare var det förmodligen skinn, päls och läder som utgjorde de naturliga beklädnadsmaterialen hellre än textil. Att tillverka tyg är en långsam och mödosam process som kräver att tillverkaren befinner sig i stillhet vid vävstolen under en längre tid. Skinnberedning är även det ett hårt arbete men kräver inte samma ständiga påpassning.

I arkeologiskt material är skinn nästan lika sällsynt som tyg, däremot finns ofta dräktdetaljer och dekorationer kvar, som exempelvis påsydda pärlor av ben, snäckor eller tänder. Att människorna skulle ha gått klädda insvepta i otympliga hudar verkar mycket otroligt. Både dekorationerna och fynden av bennålar och sylar i stenåldersgravar antyder att kläderna varit både tillskurna, sydda och välsittande. Kläder av skinn är slitstarka, varma och vindtäta.

Att bereda och garva skinn är en uråldrig process som kan genomföras på många olika sätt. I stora drag måste man främst rengöra skinnet från köttrester, mjukgöra det och konservera det för att förhindra förruttelse. Den mest primitiva garvningsmetoden är att gnida in huden med fett, men även rökning, saltning och garvning med växter har använts. Olika växter och bark har olika konserverande egenskaper och kan även ge skinnet eller lädret olika, vackra färger.

Skinnen kunde efter garvningen sys till kläder med tråd av senor eller läder. Antingen gjorde man hål i skinnen med syl för att därefter trä och knyta sentråden genom hålen, eller så sydde man som idag med hjälp av en bennål med öga för tråden.

Ett exempel på kläder av skinn från stenåldern är den dräkt som den s.k. Ismannen Ötzi, bar, ca 3000 år f.Kr. Kroppen av Ötzi har bevarats i över 5000 år i isen i de Tyrolska alperna, och hela hans utrustning finns

14000
f. Kr.
Issmält-
ningen

12000
f. Kr.
Boplatser

11000
f. Kr.
Mammuten
dör ut

8000
f. Kr.
Svealand
isfritt

4700
f. Kr.
Keramik

4100
f. Kr.
Sädes-
odling

2800
f. Kr.
Guld och
koppar

2500
f. Kr.
Egyptens
pyramider

kvar. Kläderna var anpassade efter det kalla klimatet och gjorda i skinn och päls, sydda med tråd av senor. Över det hade han också vad forskarna tolkar som en slags kappa av torkat gräs som vävts till ett stort stycke. Även skorna var tillverkade av päls och fodrade med torkat gräs.

Samtidigt någon annanstans

Lyfter man blicken från Skandinavien fanns det många platser som under vår stenålder hade blomstrande kulturer där textil spelade en stor roll. De allra äldsta kända textilfynden kommer från Sydamerika och nuvarande Turkiet från stenåldersboplatserna Çayönü (ca 7000 f.Kr.) och Çatal Hüyük (6000 f.Kr.). Där har man också påträffat delar av vävtygder och sländtrissor. Liknande, men inte lika tidiga fynd har man också hittat från delar av Mellanöstern. Dessa textilier är vanligen av lin eller annat vegetabiliskt material. Trots att man höll tamfår i Iran redan ca 8000 f.Kr. förekom ullberedning inte i någon större utsträckning förrän under 3000-talet f.Kr.

I Kina kan de äldsta sidentygerna dateras till perioden 2850–2650 f.Kr. medan odling av silke är belagd redan från ca 4000 f.Kr. I Sydamerika har ca 10 000 år gamla textilier tillverkade genom knytning, ögling och flätning påträffats i Peru, och bomull har odlats sedan ca 3000 f.Kr. Även i Indien finns bevis för att man odlade och spann bomull från ca 3000 f.Kr. De tidigaste fynden av textil från Västeuropa kommer från boplatser från bondestenåldern i Schweiz.

Arbetstips

- Hur man tillverkat de allra första spunna trådarna är osäkert. Man kan ha tvinnat dem helt för hand, men ett troligt redskap är den s.k. spinnkroken. Den består av en vanlig pinne med en utsparad grenklyka, så att den bildar en liten krok. På den kan man efter att ha tvinnat början av en tråd fästa tråden och därefter använda pinnen för att tvinna längre och mer snodda trådar. Prova på att tillverka en spinnkrok och tvinna ull till garn. Låna ev. ”Ullådan” från Västmanlands läns museum där det finns tydliga instruktioner och material att börja med.
- Prova om möjligt på att sy i skinn eller läder. Läderslöjd är speciellt och ovanligt idag, men erbjuder många möjligheter. Prova också på att pressa in mönster i vått

läder, eller dekorera med andra material. Sy t.ex. en liten läderpung av en enkel skinnrundel för förvaring.

- De första textilier man funnit verkar vara tvinnade, knutna eller flätade hellre än vävda. Prova på att fläta eller påta band av valfritt material. Det påminner mycket om de snören man funnit avtryck av i keramiken.
- Titta på en karta och försök pricka in varifrån de olika textila materialen kommer. Veldig många har idag endast en vag bild av varifrån t.ex. bomull eller silke kommer ursprungligen.

Att läsa vidare

För att få en samlad bild av forntida, textila tekniker, material och ursprung rekommenderas boken *Ur textilkonstens historia* av Agnes Geijer. I häftet *Varptyngd vävstol* av Eva Springe ur skriftserien *Forntida Teknik* kan man läsa mer om hur de tidigaste textilierna i Norden tillverkades. Om skinnberedning kan man läsa mer i Lotta Rahmes bok *Skinn, garvning och beredning med traditionella metoder*, och om praktisk skinnsömnad i *Skinnberedning och skinnkläder under förhistorien* av Isse Israelsson i skriften *Dräkter: rapport från seminarium vid Åtte, svenskt fjäll- och samemuseum 1996*.

Kulturmiljöer i Västmanland

I Västmanland har man funnit flera keramikfynd med avtryck av textilier, framförallt från resterna av stenåldersboplatserna vid Fågelbacken i Västerås. Framförallt rör det sig om mynningsbitar av keramik med tydliga avtryck av snören som bundits runt den ännu våta keramiken ca 3000 f.Kr. Andra fyndplatser med liknande keramik finns bl.a. i Sevalle och Romfartuna.

